

สรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปการวิจัย

จากการศึกษาการดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมือง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พบว่าพระสมภารณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่ทรงได้รับจากภูมิหลังชาติกำเนิดและสถานภาพของพระองค์ ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางการเมืองภายใน และภายนอกราชอาณาจักรในขณะนั้น อันเกี่ยวกับปัญหาการสืบราชสมบัติ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ที่ต้องเผชิญกับการรุกรานของพม่า การแข่งขันอำนาจกับญวนในเมืองประเทศราช เจ้าเมืองประเทศราชบางเมืองก็มีพฤติกรรมไม่น่าไว้วางใจ บางเมืองก็ก่อการจลาจลบ่อยครั้ง สถานการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนด และดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมือง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในการสร้างเสริมความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ และราชอาณาจักร ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ด้วยเหตุนี้การดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีทั้งการยึดถือแบบอย่างที่เคยปฏิบัติมาในรัชกาลก่อนตามที่ได้รับพระสมภารณ์มา ทรงนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับปัญหาและสภาพแวดล้อมทางการเมือง และการริเริ่มสิ่งใหม่เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาค่า่ง ๆ ในรัชกาลของพระองค์ ได้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งจะแบ่งพิจารณาได้เป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ พระบรมราโชบายสร้างเสริมความมั่นคงทางการเมืองภายในราชอาณาจักร และพระบรมราโชบายค้ำประเทศเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงของราชอาณาจักร

สำหรับการดำเนินพระบรมราโชบายสร้างเสริมความมั่นคงทางการเมืองภายในราชอาณาจักรนั้น อาจ สรุปได้ดังนี้คือ

1. การควบคุมบทบาทอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีประสบการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างวังหลวง กับวังหน้า ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประกอบกับเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ ยังปรากฏร่องรอยของการทำทลายพระราชอำนาจจากพระบรมวงศานุวงศ์กับขุนนางบางกลุ่ม ทำให้พระองค์ทรงดำเนินพระบรมราโชบายควบคุมบทบาทอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางด้วยวิธีการดังต่อไปนี้คือ

1.1 การจัดความขัดแย้งทางการเมืองภายใน เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2352 มีการพบหนังสือกล่าวฟ้องเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิบดี พระเจ้าหลานเธอ พระราชโอรสในพระเจ้ากรุงธนบุรี กับพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพรรคพวกคิดชิงราชสมบัติ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดฯ ให้จับกุมและลงโทษอย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นความจำเป็นทางการเมืองที่ต้องคัดไฟแค่น้ำมัน เพื่อป้องกัน เหตุการณ์อันอาจจะก่อความยุ่งยากขึ้นในบ้านเมือง ถ้าหากมีการเผชิญหน้ากันขึ้น เปิดโอกาสให้ข้าศึกจากภายนอกราชอาณาจักรเข้ามาซ้ำเติมสร้างความเสียหาย และผลกระทบกับความมั่นคงของราชอาณาจักรได้ และยังเป็นการสร้างสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ของราชวงศ์จักรีสืบไปด้วย จึงนับว่าเป็นความจำเป็นทางการเมืองที่จะต้องกระทำอย่างเด็ดขาดและยับยั้ง โดยการลดบทบาทอำนาจของเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิบดี ลงเป็นหม่อมหมื่น แล้วลงโทษประหารชีวิตทั้งครอบครัว และพรรคพวก

1.2 การพระราชทานแต่งตั้งข้าราชการวังหน้าและวังหลวง ในการพยายามเข้าควบคุมบทบาทอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้วิธีการพระราชทานแต่งตั้งข้าราชการด้วยพระองค์เอง ทั้งข้าราชการฝ่ายวังหน้า และวังหลวง ด้วยการให้ระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ เป็นเกณฑ์ในการเลือกบุคคลขึ้นดำรงตำแหน่งขุนนางตำแหน่งสูง ๆ โดยเฉพาะตำแหน่งหัวหน้าข้าราชการวังหน้า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการบังคับบัญชาข้าราชการวังหน้า นับเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ซึ่งทรงมอบอำนาจให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ทรงเลือกแต่งตั้งข้าราชการวังหน้าเอง ข้าราชการวังหน้าในสมัยนั้นจึงเป็นคนเก่าของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ย่อมมีความจงรักภักดี

ค่องกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท มากกว่าวังหลวง โอกาสที่พระมหากษัตริย์จะ เข้า
ควบคุมข้าราชการวังหน้าก็มีน้อย นำไปสู่ความหวากระแวงซึ่งกันและกันตลอดมา

วิธีการแต่งตั้งข้าราชการโดยใช้ระบบ เครือญาติ และอุปถัมภ์นี้ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้ เป็นเกณฑ์ในการ เลือกแต่งตั้งข้าราชการขุนนาง เสนาบดีใน
วังหลวงด้วย จะพบว่า ข้าราชการระดับอัศวินมหาเสนาบดีกรมช่าง ๗ ที่ไปราคาแต่งตั้งใน
รัชกาลนี้ 11 คน จะมีความสัมพันธ์กับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในระบบ
เครือญาติ 8 คน ระบบอุปถัมภ์อีก 2 คน นับเป็นคณะ เสนาบดีที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์
มากที่สุด

1.3 การรักษาคุณย์อำนาจระหว่างพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพยายามที่จะรักษาคุณย์แห่งอำนาจมิให้
บทบาทอำนาจตกอยู่ที่ พระบรมวงศานุวงศ์ หรือขุนนางฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมากเกินไป
ทรงปรับปรุงระบบราชการส่วนกลางใหม่ โดยเพิ่มตำแหน่งผู้กำกับราชการกรมขึ้น
แล้วไปราคาให้พระบรมวงศานุวงศ์ใกล้ชิดไว้วางพระราชหฤทัยขึ้นดำรงตำแหน่งดังกล่าว
มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการของ เสนาบดีกรมสำคัญ ๗ ในรัชกาลนี้ มีอิทธิพลต่อการ
ตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมนั้น ตลอดจนมีอำนาจสั่งราชการได้ด้วย
ซึ่งพบว่า การเพิ่มตำแหน่งผู้กำกับราชการขึ้นครั้งนี้ ทำให้บทบาทอำนาจของขุนนาง เสนาบดี
กรมสำคัญ ๗ ลดลง ไม่มีอำนาจทางการเมืองพอที่จะสร้างอิทธิพลให้เป็นอันตรายต่อ
ความมั่นคง ของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้

1.4 การใช้อำนาจกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ยังคงใช้กฎหมายควบคุมพฤติกรรมตลอดจนการคิดคือสัมพันธ์ของพระบรมวงศานุวงศ์และ
ขุนนางในเมืองหลวงและหัวเมือง ตามที่เคยใช้ได้ผลในรัชกาลก่อน ๆ และทรงออก
กฎหมายเกี่ยวกับการปรุงโอสถถวายขึ้นใหม่อย่างละเอียดรอบคอบ พร้อมกับการกำหนดโทษ
ไว้อย่างรุนแรง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระองค์พยายามสร้างความปลอดภัยของพระมหากษัตริย์

1.5 การส่งเสริมชนชั้นปกครองทางด้านเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทาง
 ด้านเศรษฐกิจ นับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการรักษาสถานภาพ ความมั่นคงของพระมหากษัตริย์
 เพราะต้องมีการตอบแทนชนชั้นปกครอง ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการรักษาความมั่นคง
 ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และราชอาณาจักร ถ้าหากไม่มีการตอบแทนผลประโยชน์ที่
 ค้ำค้ำ อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมืองได้ ดังนั้น ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัยทรงพยายามควบคุมบทบาทอำนาจพระบรมวงศานุวงศ์ และ
 ขุนนางด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้น พระองค์ยังได้สร้างพระมหากษัตริย์
 ให้อยู่ในสำนักของพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางผู้ใหญ่ด้วยการสนับสนุนให้มีบทบาทอำนาจ
 ทางการเมือง ในตำแหน่งราชการสูง ๆ เพื่อจะได้มีผลตอบแทนจากตำแหน่งหน้าที่ได้
 มากขึ้น เพื่อจะได้มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง เหมาะสมกับสถานภาพของแต่ละบุคคล
 ด้วยวิธีการดังกล่าวนำไปสู่การประสานประโยชน์และอุปถัมภ์ซึ่งกันและกันอย่างไม่เป็นทางการ
 ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองระหว่างพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และ
 ขุนนางในส่วนกลางและหัวเมือง อันเป็นประโยชน์คือการสร้างเสริมความมั่นคงของ
 พระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก

2. การควบคุมและปกครองหัวเมือง การควบคุมและปกครองหัวเมือง
 เป็นอีกประการหนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินเพื่อสร้าง
 ความมั่นคงทางการเมือง ภายในราชอาณาจักร ซึ่งการดำเนินพระบรมราชโองบาย
 ดังกล่าวนี ส่วนใหญ่จะเป็นการปรับปรุงแนวทาง ที่เคยปฏิบัติกันมาในรัชกาลก่อน ๆ ให้มี
 ประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุจุดประสงค์ได้มากขึ้น โดยทรงใช้วิธีการประนีประนอมกับ
 อำนาจท้องถิ่น ด้วยการสนับสนุนแต่งตั้งบุตรหลานหรือ เชื้อสายเจ้าเมืองผู้มีอำนาจใน
 ท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นเจ้าเมืองสืบต่อไป ขณะเดียวกันพระองค์ทรงพยายามสร้างดุลย์
 อำนาจระหว่างเจ้าเมืองในภูมิภาคเดียวกัน มิให้เมืองหนึ่งเมืองใดมีบทบาทอำนาจมาก
 เกินไป นอกจากนี้พระองค์ยังมีวิธีการตรวจสอบเจ้าเมือง ด้วยการเรียกเกณฑ์ผลประโยชน์
 จากหัวเมืองบ่อย ๆ และมีการส่งข้าหลวงไปตรวจราชการตามหัวเมือง เพื่อตรวจสอบ
 การปฏิบัติราชการของเจ้าเมืองและดูแลความทุกข์สุขของราษฎรด้วย

3. การจัดระเบียบควบคุมสังคม กำล้างคน เป็นที่มาของอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และเป็นกำลังในการต่อสู้ขี้นาติของรัวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ัญญาการขาดแคลนกำล้างคน ยังเป็นัญญาสำคัญอยู่ การควบคุมไพร่ยังขาดประสิทธิภาพ และมีชาวต่างชาติอพยพเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรเพิ่มขึ้น ังงัยเหล่านี้ ทำให้พระองค์ ต้องปรับปรุงการจัดระเบียบควบคุมสังคมใหม่คือ

3.1 การปรับปรุงประสิทธิภาพในการควบคุมไพร่ เพื่อเป็นการรวบรวม กำล้างคน และป้องกันการสูญเสียไพร่หลวง พระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงออกกฎหมายจัดระเบียบควบคุมไพร่ให้รัดกุมและมีประสิทธิภาพ พร้อมกับลดหย่อนเวลา การเกณฑ์แรงงานไพร่เข้าทำราชการให้น้อยลงกว่ารัชกาลก่อน ๆ พร้อมทั้งผ่อนปรน กฎเกณฑ์การควบคุมไพร่ที่เข้มงวดลง โดยยอมให้ไพร่เปลี่ยนบุญนายขึ้นสังกัด หรือย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยได้ตามใจสมัคร ก่อนที่จะมีการสักเลกครั้งใหญ่ทั่วราชอาณาจักร ให้สวัสดิการ แก่ไพร่หลวงเพื่อให้มีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น การกระทำดังกล่าวล้วนเป็นความพยายาม ของพระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่จะรักษาระบบไพร่ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ ทางด้านควบคุมกำล้างคน และผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ จึงได้ผ่อนปรนกฎเกณฑ์การ ควบคุมไพร่ เพื่อประชาชนจะได้ปฏิเสธระบบไพร่น้อยลง จากกาปรับปรุงการควบคุม ไปร่ให้มีประสิทธิภาพทำให้การหลบหลีกจากไพร่หลวง เป็นไพร่สมหรือทาส ทำได้ยากกว่า สมัยก่อน

3.2 การนำหลักปฏิบัติและความเชื่อทางพุทธศาสนามาใช้จัดระเบียบสังคม พระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ยังได้นำหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา มาให้ประชาชน ปฏิบัติ นำความเชื่อทางศาสนามาใช้ควบคู่ไปกับการตรากฎหมายขึ้นมาใช้บังคับในการควบคุม สังคม ให้สงบเรียบร้อย

3.3 การใช้วรรณกรรม การละคร เป็นสื่อในการถ่ายทอด แนวความคิด และแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคม พระบาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงส่งเสริมการเขียนวรรณกรรมและการละครมาก การส่งเสริมดังกล่าวนี้มีได้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อความเพลิดเพลินหรือแสดงภูมิปัญญาของกริเท่านั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงพระราชประสงค์

ใช้วรรณกรรม และการละคร เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความคุมสังคมอีกด้วย กล่าวคือ ใช้เป็นสื่อถ่ายทอดหลักคุณธรรมทางพุทธศาสนา แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคม คามที่รัฐต้องการให้กับประชาชนอีกทางหนึ่ง นอกเหนือไปจากการอ่านหรือฟังเทศนา สั่งสอน

จากการดำเนินพระบรมราชาไชยมา เพื่อสร้าง เสริมความมั่นคงทางการ เมืองภายในราชอาณาจักร ด้วยการควบคุมบทบาทอำนาจพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางทั้งใน ส่วนกลางและหัวเมือง ตลอดจนการปรับปรุงการจัดระเบียบควบคุมสังคม ด้วยวิธีการต่าง ๆ ทำให้ราชวงศ์จักรี มีอำนาจมั่นคงขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ที่ตกค้างมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ระบบการบริหารราชการส่วนกลางได้รับการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพ โดยการแต่งตั้งเจ้านายเป็นผู้กำกับราชการกรมสำคัญ ๆ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการของเสนาบดี ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบ เครือญาติและอุปถัมภ์อย่างแน่นแฟ้น ดังที่กล่าวมาแล้วแต่สร้าง ความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ชนชั้นปกครองมีรายได้ดีขึ้น การดำรงชีวิตทรูหรานิยมใช้ของต่างประเทศ การดำรงชีวิตของไพร่สหายขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากมีเวลาทำมาหากินได้มากขึ้น ทำให้รายได้หรือผลผลิตเพิ่มขึ้นด้วย การถูกบีบบังคับจากขุนนาง หรือความคับแค้นใจน้อยลง เพราะขุนนางที่ไพร่หลวงอยู่ด้วย คือ ขุนนางที่ไพร่เลือกอยู่ด้วยความสมัครใจ

ส่วนการดำเนินพระบรมราชาไชยมาด้านต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างเสริมความมั่นคงของพระราชอาณาจักรสรุปได้ดังนี้คือ

๑. การรักษาอำนาจของไทยเหนือเมืองประเทศราช ด้วยการจัดหัวเมืองใหญ่ให้ควบคุมดูแลเมืองประเทศราชใหม่ให้เหมาะสม ตามกำลังความสามารถของหัวเมืองใหญ่ ที่ทำหน้าที่ควบคุม ไม่ปล่อยให้หัวเมืองใด เมืองหนึ่งรับภาระในการควบคุม เมืองประเทศราชหนักเกินไปกำลังความสามารถ สำหรับประเทศราชที่อยู่ใกล้ โปรดฯให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ทรงใช้

วิธีการประนีประนอมกับอำนาจเจ้าเมืองประเทศราชด้วยการสนับสนุนให้ เจ้านายในเมืองประเทศราชนั้น ๆ มีบทบาทอำนาจในบ้านเมืองของตนสมควร เพื่อสร้างความผูกพันระหว่างเจ้านายประเทศราชกับกรุงเทพฯ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นอกจากวิธีสันติแล้วพระองค์ทรงใช้วิธีการปฏิบัติการทหาร เข้าไปควบคุมสถานการณ์หรือแบ่งแยกแล้วปกครองสำหรับเมืองประเทศราชที่ซอมก้อจลาจล นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการรักษาอำนาจเหนือเมืองประเทศราชไปจากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่มักจะใช้วิธีการแทรกซึมมากกว่าใช้กำลังทหาร

2. การเตรียมป้องกันราชอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินพระบรมราโชบาย เตรียมพร้อม ในการป้องกันการรุกรานจากภายนอก ทั้งด้านกำลังคน การเตรียมอาวุธยุทธโปกรณ์ เสบียงอาหาร การสืบข่าวศึก ตลอดจนปรับปรุงหัวเมืองยุทธศาสตร์ให้เข้มแข็งขึ้นมีความพร้อมทั้งในด้านการป้องกันราชอาณาจักร มากกว่าการเตรียมตัวเพื่อรุกรานอาณาจักรอื่น จึงนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บ้านเมืองในรัชกาลนี้ปราศจากสงครามใหญ่ ๆ

3. การสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในรัชกาลนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะที่ต้องระวังการรุกรานจากพม่า ไทยต้องแข่งขันอำนาจกับญวน ซึ่งได้แผ่อิทธิเข้าสู่ดินแดนเขมร เมืองประเทศราชของไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงรู้จักสภาพความมั่นคงของไทยในขณะนั้น ได้คิดว่าไม่สามารถทำศึกสงคราม 2 ด้านได้ ในขณะที่ต้องระวังการรุกรานจากพม่า พระองค์ไม่ประสงค์จะทำสงครามกับญวนโดยไม่จำเป็น ทรงเลือกใช้วิธีทางการทูตแทน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ใช้วิธีทางการค้า มาใช้สร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เพื่อเอื้อประโยชน์ทางการเมือง โดยเฉพาะการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับชาวตะวันตกกว้างขวางขึ้น เพื่อสะดวกในการซื้ออาวุธปืน เตรียมพร้อมไว้ใช้ในการป้องกันราชอาณาจักร ตลอดจนการได้อาศัยการสร้างสัมพันธ์ทางการค้าให้ เป็นประโยชน์ทางการค้า การสืบข่าวต่างประเทศ ที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความมั่นคงทางการเมือง และการค้า

ต่างประเทศยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับรัฐในการนำไปใช้ปรับปรุงประเทศให้มั่นคง
ตามพระบรมราโชบาย

จากการดำเนินพระบรมราโชบายต่างประเทศ เพื่อสร้างความมั่นคงของ
ราชอาณาจักร ด้วยวิธีการที่กล่าวมา ส่งผลให้ไทยสามารถรักษาเมืองประเทศราชไว้ได้
แม้ว่าอำนาจทางการเมืองเหนือเมืองประเทศราช เขมร เริ่มไม่มั่นคงเนื่องจากญวน
เข้าแทรกแซงทางการเมือง ภายในเขมร ทำให้ไทยกับญวนต้องใช้กุศโลบายทางการทูต
เจรจากัน เรื่องเขมร แต่ขณะนั้นญวนจะได้เปรียบไทย เพราะสมเด็จพระอุไทยราชา
เจ้าผู้ครองเขมรค่อนข้างจะนิยมฝ่ายญวนมากกว่าไทย และความสามารถดำเนินกุศโลบาย
ทางการทูต ญวนสามารถทำได้ดีกว่าไทย อย่างไรก็ตาม ด้วยพระปรีชาสามารถในการ
ดำเนินพระบรมราโชบายต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งวิธี
ทางการทูตและการทหารทำให้ญวนยังไม่สามารถขจัดอิทธิพลของไทยออกไปจากเขมรได้
โดยเด็ดขาด เขมรยังยอมอยู่ในอำนาจทั้งไทยและญวน ส่วนอำนาจในเมืองประเทศราช
ภาคใต้ ไทยมีอำนาจสิทธิขาดในการเข้าปกครองมากขึ้น และเป็นครั้งแรกที่ดึงคนไทย
เข้าไปปกครองเมืองประเทศราชหลาย

สำหรับความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก ในรัชกาลนี้ได้มีชาวตะวันตกที่ส่งทูตเข้ามา
ติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับไทยอย่างเด่นชัด 2 ประเทศ คือ โปรตุเกส ที่มาเก๊า และอังกฤษ
ที่อินเดีย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้การต้อนรับคณะทูตเป็นอย่างดี แต่ถ้า
เปรียบเทียบความสัมพันธ์ที่ไทยมอบให้กับประเทศตะวันตกทั้ง 2 ดังกล่าว จะเห็นว่า
ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสจะราบรื่นกว่าความสัมพันธ์กับอังกฤษ เนื่องจาก
รัฐบาลโปรตุเกสที่มาเก๊าได้ให้ความสะดวกแก่เรือหลวงไทยที่เดินทางไปค้าขายที่มาเก๊าอย่างดี
และให้ความร่วมมือในการจัดซื้ออาวุธปืนมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ตามพระราชประสงค์ตลอดมา¹ ไทยจึงมีความสัมพันธ์กับโปรตุเกสใกล้ชิดกว่าอังกฤษ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 เล่ม 2, หน้า 57-68.

ซึ่งจุดประสงค์ในการส่งทูตเข้ามาใน พ.ศ. 2364 นั้น นอกจากเจรจาเพื่อทำสัญญาทางการค้ากับไทยแล้วยังเข้ามาเจรจาเรื่องปัญหาเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ที่มีปัญหาขัดแย้งกับไทยหนีไปพึ่งอังกฤษที่มิง การเข้าแทรกแซงทางการเมืองของอังกฤษครั้งนี้ยอมทำให้ไทยไม่ไว้วางใจอังกฤษเหมือนโปรตุเกส ซึ่งไม่ได้มีท่าทีที่จะเป็นภัยต่อไทยอีกอย่างหนึ่ง ที่ไทยไม่ยอมทำสัญญาทางการค้ากับอังกฤษ เนื่องจากในขณะนั้นไทยยังไม่มี ความจำเป็นอันใด ไม่ว่าทางด้านการค้าหรือการเมือง ที่จะถึงกับต้องยอมทำสัญญาทางการค้าที่เราต้องเสียผลประโยชน์ เพราะสินค้าจากชาวตะวันตกเราไม่จำเป็นต้องทำ สัญญา ก็พอจะซื้อขายกันได้อยู่ และที่สำคัญก็คือสมัยนั้นไทยยังไม่เคยถูกบีบบังคับจากแสนยานุภาพของ อังกฤษ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ให้การต้อนรับคณะทูตเป็นอย่างดี เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ไมตรีกันต่อไป

การดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมือง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บางประการจะส่งผลระยะยาว เช่นพระบรมราโชบาย การควบคุมบทบาท อำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง มีผลให้พระองค์ทรงมีอำนาจมั่นคงในการปกครองราชอาณาจักร พระบรมราโชบายบางประการไม่สามารถบรรลุจุดประสงค์ได้ในระยะยาว อันได้แก่ พระบรมราโชบายการรักษาอำนาจเหนือเมืองประเทศราช ซึ่งประสบผลสำเร็จ เฉพาะในรัชกาลของพระองค์เท่านั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณี เมืองประเทศราช บัตตานิ ไทรบุรี หรือกรณีการแข่งขันอำนาจระหว่างไทยกับญวนใน เขมร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสามารถแก้ปัญหาและควบคุมสถานการณ์ ให้เรียบร้อยตลอดรัชสมัยของพระองค์ แต่กรณีดังกล่าวจะกลายเป็นปัญหาสำคัญทางการเมือง ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ข้อเสนอแนะ

ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยพระบรมราโชบายการเมือง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในทำนองเดียวกันนี้ให้ลึกซึ้ง ซึ่งจะเป็นผลประโยชน์ต่อการ เสนอภาพประวัติศาสตร์ในแต่ละรัชกาลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น